

Förord

Under drygt fem månader, med början den 22 maj 2006, genomfördes en omfattande arkeologisk undersökning i kv. Humlegården i centrala Sigtuna. Sedan 1985 har Sigtuna Museum utfört mer än 200 arkeologiska undersökningar inom det medeltida stadsområdet. De flesta av dessa har varit av det mindre slaget. Med mer eller mindre jämna mellanrum har också riktigt stora utgrävningsprojekt förekommit: i Kv. Trädgårdsmästaren 1988-90, kv. Urmakaren 1990-91, Fjärrvärmegrävningen 1991-92 samt kv. Professorn 1995-96 och 1999-2000 för att nämna några. I det sammanhanget kan Humlegårdsutgrävningen till yta och volym rankas som nr 4 i storleksordning. Om man däremot räknar efter antalet undersökta gravar, hela 220 stycken, så är det utan tvekan den största utgrävning som hittills gjorts inom det medeltida stadsområdet.

Den direkta anledningen till att utgrävningen genomfördes var Stiftelsen Humlegårdens behov av nya moderna lokaler. Stiftelsen driver ett behandlingshem för personer med neurologiska sjukdomar. De byggnader som man hittills bedrivit verksamheten i är från 1960-talet och framåt. Redan dessa är för en småskalig miljö som Sigtuna ganska påtagliga. Därför var det en svår fråga hur man skulle kunna uppfylla stiftelsens behov av yta och volym utan att komma i allt för stor konflikt med kulturmiljön. Det handlade också om avsevärda kostnader för den arkeologiska undersökningen. Storleksordningen på dessa kostnader var beroende av både exploateringsytan och var på tomten nybebyggelsen skulle uppföras. Samråd mellan olika intressenter som Länsstyrelsen i Stockholm, Stiftelsen Humlegården, Stadsbyggnadskontoret i Sigtuna kommun och Sigtuna Museum ledde, efter att flera olika lösningar presenterats, fram

till en slutgiltig lösning för var det nya huset skulle byggas.

Placeringen av det nya huset på tomtens norra del hade flera fördelar. Ur arkeologisk synvinkel var detta en del av det medeltida stadsområdet som tidigare var litet känt, med få genomförda arkeologiska undersökningar, som givit svårtolkade och ibland tvetydiga resultat. Det innebar att potentialen för ny kunskap om Sigtunas äldsta historia var god. För uppdragsgivaren betydde det väsentligt lägre undersökningskostnader än om utgrävningen gjorts i närheten av Stora gatan. Ur kulturmiljösynpunkt var det positivt att den tidigare parkmarken inte delades utan behölls intakt så långt det var möjligt. Placeringen utmed Prästgatan var dessutom bättre än utmed Stora gatan eftersom husvolymen på det sättet blev mindre påträngande. Att huset ändå är både för stort och för högt för att helt passa in i stadsbilden och den kulturmiljö som beskrivs i riksintresset är en annan sak, men den diskussionen ligger utanför fokus för den här rapporten.

Huvuddelen av de arkeologiska slutundersökningar som utförts i Sigtuna har skett i närheten av Stora gatan, ner mot Strandvägen eller på delar av de övergivna kyrkogårdarna i norr. Den del av staden som hittills blivit minst undersökt är zonen mellan kyrkogårdarna i norr och de bakre delarna av stadsgårdarna norr om Stora gatan. Framförallt har ingen av undersökningarna hittills varit förlagd så att både stadsgårdar och en kyrkogård legat inom samma schakt, som i kvarteret Humlegården (förutom i kvarteret Urmakaren, men denna utgrävning låg centralt inne i staden). Det gör inte saken sämre att vi nu för första gången fick chansen att titta närmare på den vägsträckning som skiljde

bebyggelsen och kyrkogården åt. Samtidigt som stenkyrkorna byggdes omvandlades den till en stenlagd processionsväg, som kom att utgöra det kommunikativa navet i det sakrala stadsrum som var under uppbyggnad.

Till de mest oväntade resultaten hör den bebyggelse som framkom under kyrkogården och som kan dateras till Sigtunas första århundrade. Det var inte bara överraskande att den överhuvudtaget fanns där, utan också för att stadsgårdarnas utformning skiljde sig från den gängse uppfattningen om hur en stadsgård i Sigtuna ska se ut. Det senare kanske hänger samman med att gårdarna norr om vägen tycks vara enheter med högre status än de vanliga. Även bebyggelsen söder om vägen skiljde sig från det förväntade. På vissa av tomterna var endast små delar av husen framme inom ramen för utgrävningsytan, så bilden är inte helt tydlig. Därför är frågan fortfarande öppen om bebyggelsen söder om gatan utgjorde en del av mycket långa stadsgårdar med fronten mot Stora gatan eller om det var självständiga gårdsenheter av en annan karaktär än den vanliga med fronten mot vägsträckningen mellan bebyggelsen och kyrkogården.

I äldre forskning kallades kv. Humlegården för smedernas kvarter. Utgrävningsresultaten bekräftade detta epitet genom spår av allehanda smeders aktiviteter, någon form av glasproduktion, viktillverkning och kanske till och med ett mynthus. Kyrkogården slutligen, med en väl avgränsad brukstid på ca tvåhundra år, uppvisade drag som skiljer den från andra undersökta kyrkogårdar i Sigtuna. T. ex. var andelen skelett med spår av olika former av sjukdomar, bl. a. lepra, ovanligt hög.

I en undersökningsplan kan man med en viss sannolikhet pricka in vilka strukturer som förväntas framkomma och sätta upp relevanta frågeställningar kring dessa. Värre är det med specifika fynd. De går inte att beställa. För undertecknad, som nyligen bearbetat ett par mycket specifika fyndgrupper (Tesch 2007),

var det naturligtvis bingo att tidigare sex kända sepulkralstenar från Sigtuna nu blev nio och att en tidigare känd cylindrisk saltbehållare nu blev två (se Laddade stenar och en Behållare med innehåll).

I rapporten har några av de mest intressanta frågeställningarna och fynden lyfts fram. Det har emellertid, bl. a. på grund av ekonomiska förutsättningar, inte funnits utrymme att diskutera utgrävningsresultatens betydelse för bilden av Sigtuna i ett vidare perspektiv. Vi hoppas att återkomma till detta bl. a. i Situne Dei – Sigtuna Museums årsskrift för Sigtunaforskning och i en kommande utställning.

En arkeologisk undersökning i en medeltida stad kan som i det här fallet vara ett mycket stort arbetsföretag med många inblandade och, räknar man också in analys- och rapportarbetet, ett företag som pågår under lång tid. Nu när den arkeologiska undersökningen genom rapporten inom föredömligt kort tid är avslutad vill jag passa på att rikta ett stort tack till samtliga arkeologer, ingen nämnd och ingen glömd, som bidragit till det goda utgrävningsresultatet. Gräver man från maj till december får man utstå det mesta i väderleksväg, från soliga och lugna sommardagar till mycket våta och bistra väderleksförhållanden i kombination med den tidspress som kom att prägla de sista månaderna i fält. Ett särskilt tack riktas till de arkeologer och osteologer som fortsatte med att bearbeta det omfattande undersökningsmaterialet till rapporten samt sist men inte minst till dem som utfört fyndkonservering, analyser, korrekturläsning, rapportlayout etc. (se medverkande personer under Administrativa uppgifter).

Tack vare er sammanlagda insats har ännu ett fönster till Sigtunahistorien nu öppnats.

Sigtuna den 21 april 2008
Sten Tesch, museichef

Inledning

Sammanfattning av undersökningsresultaten

Vid den arkeologiska undersökningen i kvarteret Humlegården 2006 i Sigtuna (figur 1) undersöktes en lång rad lämningar av olika karaktär. Dessa bestod av minst 30 byggnader på sex stadsgårdar, en stenlagd gata tolkad som en processionsväg, två äldre hittills okända vägar och 220 gravar från delar av en kyrkogård. Bebyggelsen kunde dateras till perioden sent 900-tal fram till tidigt 1100-tal. Den äldsta bebyggelsen var från tiden för Sigtunas grundläggning. Det mest intensiva skedet i området varade i ungefär 300 år, från sekelskiftet runt år 1000 när regelbundna och reglerade stadsgårdar anlades, fram till att kyrkogården övergavs vid övergången till 1300-talet. Kyrkogården togs i bruk ungefär 1080, och användes således i ungefär 200 år.

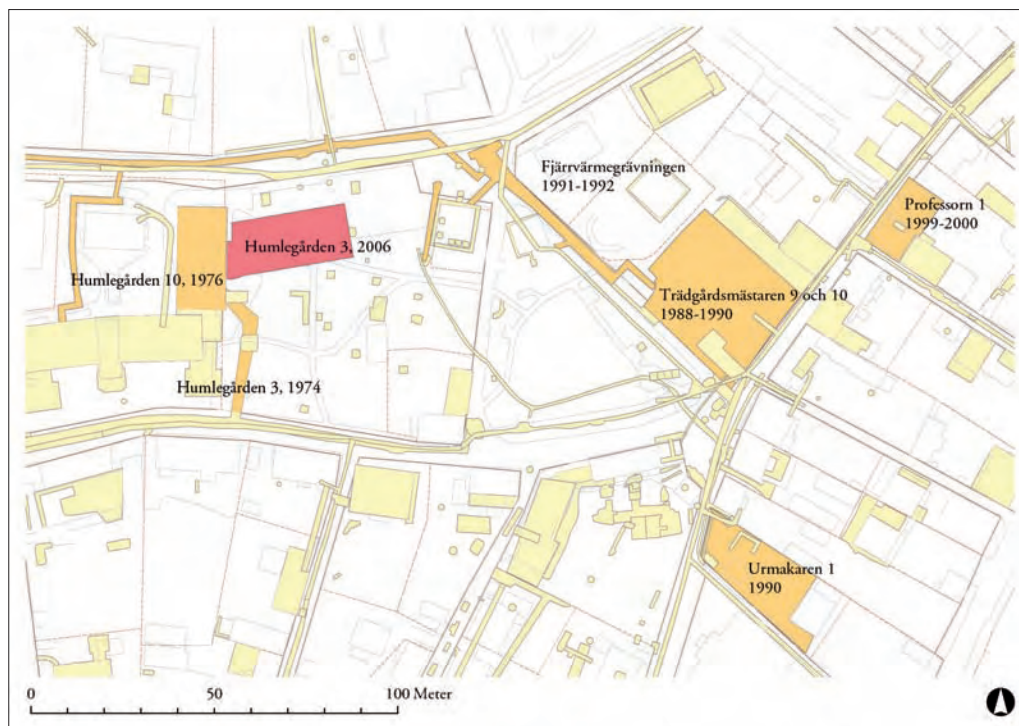
Under kyrkogården upptäcktes hittills okända kulturlager. De visade sig bestå av bebyggelse från en nästan komplett stadsgård med tre byggnader och delar av ytterligare en stadsgård som låg parallellt med de äldre vägarna. Fyndmaterialet tyder på en högre ståndsmiljö. Detta är det första dokumenterade exemplet från Sigtuna på en stadsgård placerad parallellt med en väg. Detta får konsekvenser för hur stadens topografi ska

tolkas. På stadsgården fanns bland annat en hittills okänd typ av byggnad med tre rum och en smedja där järnföremål och stora mängder vikter hade tillverkats. Även hantering av silver kunde beläggas till stadsgården. I samma byggnad hade även glasföremål och/eller glasmassa tillverkats i mindre skala. Verksamheten har pågått under senare delen av 900-talet och en bit in på 1000-talet. Glastillverkningen är därmed bland de äldsta som påträffats i Sverige. Innebörden av den påträffade smedjan är sannolikt att ägaren till stadsgården hade nära anknytning till kungamakten. Om viktillverkningen kan relateras till myntningen, vilket verkar troligt, kan möjligen smedjan och stadsgården vara en del av ett kungsgårdskomplex, liknande den myntverkstad som påträffats i kvarteret Urmakaren 1 (Malmer, Ros & Tesch 1991; Malmer 1995; se även figur 2). Stadsgården övergick efter ca hundra år till att bli en del av kyrkogården.

Bebyggelsen söder om vägen bestod av de nordligaste delarna av fem stadsgårdar, med byggnader som endast delvis låg inom undersökningsområdet. Både hallbyggnader, mindre bostadshus och byggnader för hantverk undersöktes. Även på en av dessa stadsgårdar påträffades en hantverksmiljö med glasugnar. De daterades till perioden ca 1010-1050. Anmärkningsvärt var

Figur 1. Placering av den arkeologiska undersökningen i Sigtuna.

Figur 2. Undersökningsområdet i kvarteret Humlegården (röd markering) och övriga undersökningar som omnäms i rapporten (mörkgula markeringar).

att hantverksspill och krossat glas saknades nästan helt. Det är därför oklart vilken typ av föremål som tillverkades. Möjligen har det primära syftet varit att producera glasmassa, men i liten skala. Kanske hade endast tillfälliga ambulering hantverkare varit verksamma här. På en tomt påträffades också ett eventuellt grophus.

De olika hustypernas placering på tomterna och avståndet till Stora gatan gör att det är oklart hur bebyggelsen söder om gatan ska tolkas. Är den delar av mycket långa stadsgårdar eller en hittills okänd typ av självständiga gårdsenheter? Denna fråga har inte kunnat besvaras inom ramen för undersökningen, men är en viktig pusselbit i förståelsen av Sigtunas stadsplan och bebyggelse-topografi. Resultaten visade också att bebyggelsen togs ur bruk några decennier efter att kyrkogården började användas, vilket tyder på att bebyggelseområdet vid denna tid och i denna del av staden minskade i storlek. Detta antagande styrks också av att kulturlagren är betydligt tjockare strax öster om undersökningsytan i kvarteret Humlegården. Vid andra undersökningar i de västra och östra delarna av staden har liknande iakttagelser gjorts, till exempel i kvarteret Guldet i väster och i kvarteret Granhäcken och Klockargränd i öster (se till exempel Douglas 1978: 59 & Tesch 1989: 116 för diskussionen om stadens utbredning). Tiden från 1300-talet fram till idag har marken i huvudsak använts till odling, därav kvartersnamnet.

En central frågeställning i undersökningsplanen gällde kyrkans och kyrkogårdens funktion och datering. Totalt undersöktes 220 gravar och 227 individer. Den skiljer sig från andra undersökta kyrkogårdar i Sigtuna genom en högre andel sjukdomar och skador hos de gravlagda, men könsfördelningen och ålderssammansättningen var likartad. Vad detta innebär är osäkert, men möjligen är det spåren efter en tidig form av inrättning för gamla och sjuka oavsett social status. Det är sannolikt inte fråga om ett regelrätt hospital eftersom ett sådant, genom skriftligt belegg, är känt först 1278 (Douglas:1978),

ungefär samtidigt som kyrkogården togs ur bruk. Det omnämnda hospitalet är inte arkeologiskt belagt, men har sannolikt varit placerat i den västra utkanten av Sigtuna.

Gränsen mellan kyrkogården och processionsvägen utgjordes av ett dike och eventuellt även av ett staket. Delar av en stenlagd gångväg upp till kyrkan undersöktes också. Kyrkans läge och planform är ännu så länge okänd, men dateringen av gravarna och den underliggande bebyggelsen gör det sannolikt att kyrkogården och därmed kyrkan kan dateras till sent 1000-tal. Den södra gränsen för kyrkogården sammanföll med den ovannämnda äldre stadsgård där bland annat vikter tillverkades. Detta gör det troligt att det var gårdens ägare som donerade marken för anläggandet av kyrkan. Vem denna ägare var är en högtintressant fråga. I detta sammanhang förefaller relationen mellan ägaren, den så kallade friserstenen (U391) i dagens kvarter S:t Nicolaus 2 och kyrkogården vara i högsta grad betydelsefull. Sambandet har dock inte kunnat klarläggas och får vänta på sin förklaring.

Den arkeologiska undersökningen i kvarteret Humlegården har inneburit att den bild av Sigtunas medeltida stadsplan som vuxit fram under de senaste decennierna måste nyanseras. Förändringarna är inte stora utan ger snarare en mer detaljerad bild av hur staden successivt har vuxit fram och förändrats. Vilka konsekvenser de nya resultaten eventuellt kan få för tolkningarna av övriga delar av staden är oklart och måste analyseras vidare. Även en tidigare okänd typ av tomt- och gårdsstruktur påträffades och förståelsen av enskilda byggnaders funktion, hantverk och sociala miljöer har fördjupats.

Den bild vi idag har av det tidiga Sigtunas tomt- och bebyggelsestruktur har i hög grad utgått från resultaten från nyckelgrävningen i kvarteret Trädgårdsmästaren 9 och 10, 1988-90, och den reglerade tomstruktur som framkom där. Andra undersökningar har jämförts med denna och har oftast kunnat passas in i bilden. De

sedan tidigare etablerade rekonstruktionerna av Sigtunas medeltida stadstopografi (till exempel Tesch 1990:35; Tesch 1998:260-261; Tesch 2001:22-25; Tesch & Vincent 2003:10-11), som var resultatet av de tolkningar som genom åren har framlagts genom museets omfattande undersökningsverksamhet, behöver göras mer detaljerade. Att stadsplanen från början lades ut enligt ett strikt mönster med tomtgränsdiken och stadsgårdar vinkelrätt placerade längs en träbelagd gata (till exempel Tesch 1990: 29 f; Petterson 1993: 26 ff; Petterson 1995: 71; Tesch 1998: 266) har redan tidigare ifrågasatts (Tesch 2007: 89-91; Petterson 2007: 8-10). Den nya tolkningen innebär att den äldsta fasen sannolikt har utgjorts av endast en rad med stadsgårdar som var utlagda parallellt med strandlinjen, vilket klart avviker från tidigare rekonstruktioner (Tesch 2007: 89).

Resultaten från undersökningen i kvarteret Humlegården visar att ytterligare detaljer kan tillfogas rekonstruktionerna. Framst gäller detta hur stadsplanen för den bakre regionen upp mot gravgårdarna under vikingatid (sent 900-tal till början av 1000-tal) ska tolkas, och hur den omfattande byggnationen av alla stenkyrkor under 1100-talet påverkade och förändrade stadsbilden. Att tomstrukturen och bebyggelsen, när den väl var etablerad, låg fast och var strikt reglerad kunde även iaktas vid undersökningen i kvarteret Humlegården. Men samtidigt framgick det också att delar av både bebyggelse och stadsgårdar faktiskt genomgick både mindre förändringar och förskjutningar som berodde på att vägen gavs ändrade riktningar. Dessa förändrade sträckningar fick stora konsekvenser i andra delar av staden, eftersom även små vinklar blir stora avstånd längre bort.

Förutsättningar

Den direkta anledningen till att den arkeologiska undersökningen genomfördes var Stiftelsen Humlegården behov av nya moderna lokaler. Placeringen av den planerade tillbyggnaden fö-

rändrades under processens gång. Den aktuella tomten i kvarteret Humlegården utgjordes av parkmark och parkeringsplats, men ur fornlämnings synpunkt var förutsättningarna mycket varierande. I den södra och sydöstra delen av tomten mot Stora gatan var kulturlagrens tjocklek omfattande och mot den norra delen av tomten under en befintlig parkeringsplats och mot Prästgatan fanns en medeltida kyrkogård. I de centrala delarna av tomten är kulturlagren tunna och på vissa ytor går berg i dagen. När de första planerna lades fram var osäkerheten stor kring hur tjocka kulturlagren var, vad de representerade och om det överhuvudtaget fanns intakta gravar bevarade under parkeringsplatsen. Totalt presenterades fem olika förslag på var tillbyggnaden skulle ske. Baserat på dessa planer gjordes bedömningar för hur omfattande en arkeologisk undersökning kunde bli och vilken arkeologisk potential placeringen kunde få. En mycket viktig aspekt var också hur byggnaden påverkade stadsbilden och vilka konsekvenser placeringarna skulle få. Bedömningsbakgrunden var komplex och skedde i samråd mellan arkitekter, Stiftelsen Humlegården, Länsstyrelsen och Sigtuna Museum. Sigtuna Museum har dock inte nämnvärt kunnat påverka byggnadens slutgiltiga utformning när det gäller yta, volym och uttryck. Däremot kan de arkeologiska förutsättningarna (dvs kostnaderna) ha verkat dämpande på byggföretagets storlek och dess slutgiltiga placering. Å andra sidan kan kanske den för Sigtuna främmande höjden på byggnaden till en del indirekt vara en följd av detta.

Stor hjälp i processen var tillgången på resultat från äldre arkeologiska undersökningar som digitaliserats under projektet Sigtuna StadsGIS som Sigtuna Museum utförde 2003-2004 (Wikström 2005a). Tillgängligheten till det digitala materialet innebar att svar på frågor kunde fås omgående, vilket underlättade beslutsprocessen.

Fem olika planförslag reviderades och omarbetades efterhand utifrån de arkeologiska och kulturmiljömässiga förutsättningarna

och de behov som Stiftelsen Humlegården hade. Planförslag 1 omfattade en 680 m² stor, låg byggnad mitt i parken med en nord-sydlig placering, ca 40x15 meter lång med en förbindelsegång mellan befintliga byggnader och det nya huset. Den södra delen av byggnaden skulle därmed ansluta nära Stora gatan där kulturlagren var som tjockast. Byggnadens stora yta och läge nära Stora gatan innebar att mycket omfattande kulturlager skulle beröras, uppemot 650-700 m³. Detta förslag ansågs inte möjligt ur kostnadssynpunkt. Men läget innebar också att en stor del av parken skulle bebyggas och var ur stadsplanesynpunkt därför mindre lämpligt.

I planförslag 2 och 3 delades byggnaden upp i två mindre separata byggnader på längre avstånd från Stora gatan än i planförslag 1, den ena placerad i mitten av parken och den andra på den befintliga parkeringsplatsen. De två byggnaderna tillsammans blev 780 m² (planförslag 2, 480 m² i mitten och 300 m² vid parkeringsplatsen) respektive 755 m² (planförslag 3, 390 m² i mitten och 365 m² vid parkeringsplatsen) stora. Baserat på dessa förslag utfördes en arkeologisk förundersökning i december 2004 i syfte att ta reda på kulturlagrens tjocklek och om det fanns gravar under parkeringsplatsen (Wikström 2005b). Förundersökningen visade att det fanns kulturlager som var mellan 0 – 0,8 meter tjocka och att gravar fanns bevarade under parkeringsplatsen. Eftersom exploateringsytan var större än planförslag 1 innebar det fortsatt höga arkeologiska kostnader, med ungefär 200 m³ kulturlager och potentiellt uppemot 400 gravar.

Baserat på nya förutsättningar och den tillkomna arkeologiska informationen togs två nya planförslag fram. Planförslag 4 och 5 omfattade endast en byggnad på ca 400 m² med en förbindelsegång mellan den gamla och den nya byggnaden och med tre våningsplan i suterräng istället för två, för att bibehålla det beräknade antalet vårdplatser. Enligt planförslag 4 skulle byggnaden delvis läggas på parkeringsplatsen

och enligt planförslag 5 strax söder om parkeringsplatsen för att antalet platser för bilar skulle vara oförändrad. De nya förslagen innebar att ytor som inte omfattades av förundersökningen berördes. Därför utfördes en kompletterande förundersökning i syfte att få fram mer detaljerad information om kulturlagrens tjocklek (Wikström 2005c). Den slutgiltiga placeringen blev enligt planförslag 4. Detta förslag ansågs ha störst arkeologisk potential samtidigt som de arkeologiska kostnaderna enligt planförslag 5 beräknades bli något högre. Stadsplanemässigt och ur antikvarisk synpunkt var också planförslag 4 det mest lämpliga eftersom en stor del av parken därmed skulle bibehållas och den nya byggnaden få en mer naturlig och följsam placering i stadsrummet. En nackdel var dock byggnadens höjd och att ett stort antal parkeringsplatser skulle försvinna. Under fältarbetets gång utvidgades undersökningsområdet till att omfatta även den del som låg mellan den gamla och den nya byggnaden. Detta mellanrum behövdes för att anlägga ett hisschakt, som inte var planerat från början. Hela undersökningsytan blev därmed 470 m².

Fornlämningsmiljön och förundersökning

Den arkeologiska kunskapen om kvarteret Humlegården var, innan förundersökningarna 2004 genomfördes, förhållandevis dålig (för en presentation av äldre arkeologiska undersökningar som gjorts i kvarteret hänvisas till förundersökningsrapporten som bifogas som en Pdf-fil på medföljande CD-skiva). En större undersökning gjordes 1976 i samband med att en nord-sydlig tillbyggnad uppfördes strax väster om nuvarande undersökningsområde (Douglas & Folin 1978). Samtidigt grävdes ett långsmalt schakt ned mot Stora gatan för vatten- och avloppsledningar. Enligt resultaten fanns två eller tre faser med bebyggelse i den södra delen av undersökningsområdet medan bebyggelse saknades mot norr. Några gravar påträffades däremot inte. En privatperson har dock meddelat

museet att han hade sett skelettdelar som grävdes bort i samband med att huset byggdes 1977. I övrigt hade endast mindre grävningar gjorts inom parkmarken.

I anslutning till parkeringsplatsen hade flera utgrävningar utförts, varav de flesta på 1920-talet med svårtolkad och varierande grad av information som resultat. 1927 undersöktes totalt 13 provgropar fördelade över hela Humlegården 3. Enligt rapporten fanns det inga kulturlager i den provgrop som kallades nr 13, som sammanföll med placeringen av planförslag 4.

Vid ett flertal tillfällen har det rapporterats om att gravar påträffats och undersökts nära eller bredvid trottoaren och den södra delen av Prästgatan. I samband med att fjärrvärmeledningar grävdes ner längs ett stort antal gator 1991-1992 undersöktes ett hundratal gravar intill och under den norra trottoaren längs Prästgatan. Det fanns med andra ord all anledning att tro att kyrkogården sträckte sig längre söderut under parkeringsplatsen, men det var oklart hur långt och hur mycket som var bevarat. Det var också oklart hur långt norrut kulturlagren sträckte sig och hur tjocka de var. Den då tillgängliga informationen visade att gränsen för kulturlagren gick några meter söder om parkeringsplatsen och att detta område därför väl lämpade sig för en utbyggnad. Oklarheterna gjorde dock att arkeologiska förundersökningar ansågs nödvändiga (utförda i december 2004 och en kompletterande förundersökning i juli 2005).

Resultaten från förundersökningarna visade att det fanns kulturlager med bebyggelselämningar och att dessa bitvis var omfattande, upp till 0,8 meter tjocka. Bebyggelsen kunde grovt dateras till 1000-talet. Det framkom också att det fanns relativt ostörda gravar bevarade under parkeringsplatsen. Dessutom påträffades rester efter en 2,5 meter bred stenlagd gata som tidigare endast hade iakttagits i schaktväggar och dokumenterats översiktligt. Resultaten visade också att uppgifterna från 1927 om att det inte

fanns några kulturlager vid parkeringsplatsen var felaktiga. Ett frågetecken var dock avståndet till Stora gatan. Resultaten från undersökningen i kvarteret Trädgårdsmästaren 1988-90 visade att en ”normal” stadsgård från 1000-talet var ungefär 35 meter lång (ex Pettersson 1995:71). De bebyggelserester som fanns i kvarteret Humlegården låg mellan 40 och 50 meter från gatan, vilket var orimligt långt i jämförelse med de stadsgårdar som påträffades i kvarteret Trädgårdsmästaren. Från att ha varit ett område som i det närmaste var tomt på lämningar eller kulturlager övergick ytan till att bli en omfattande och strukturellt komplicerad lämning med flera olika typer av miljöer med en stor arkeologisk potential. Detta var glädjande och förväntningarna inför slutundersökningen var därför stora. Dessa infriades och undersökningen resulterade i oväntade lämningar och strukturer.

Den arkeologiska undersökningen

Fältarbetet startade efter vissa smärre förseningar den 22 maj 2006 och pågick fram till 1 december samma år. Undersökningen var den till yta och volym fjärde största grävning som utförts i Sigtuna och den till antal gravar största undersökningen. Den totala arealen var 470 m², totalt undersöktes ca 140 m³ kulturlager och 220 gravar; om även fyllningen i gravarna räknas in uppgick volymen till ca 200 m³. I genomsnitt var kulturlagren 0,42 meter tjocka, men varierade kraftigt från 0,9 meter i sydväst till endast 0,2 meter mot mitten och söder. Som ett resultat av att kulturlagren låg ytligt hade nedbrytningen av organiskt material gått långt och trä fanns bevarat endast i ett fåtal fall. Undergrunden bestod av glacial lera som låg direkt på berg. Den ursprungliga markytan sluttade svagt mot sydväst och utgjordes av glaciallera som låg 10,7 meter över havet i nordöst och 9,5 meter över havet i sydväst.

Enligt den ursprungliga planen skulle undersökningen pågå i fyra månader. Men i samband med att gravarna på kyrkogården började undersökas

upptäcktes snart att den överlagrade tidigare okända bebyggelselämningar med tillhörande kulturlager. Undersökningsytan utvidgades också under fältarbetets gång med ungefär 80 m² som ett resultat av förändrade byggplaner. Inom den utvidgade ytan skulle ett hisschakt ligga. Detta innebar att undersökningstiden förlängdes, men med knappa ekonomiska resurser och en annalkande vintersäsong vilket gav upphov till omprioriteringar och i vissa fall en sänkt ambitionsnivå i förhållande till undersökningsplanen.

Hela undersökningen dokumenterades enligt de principer som används vid en kontextuell dokumentationsmetod (single context). Vid dokumentationen av gravarna användes under fältarbetet också en fransk metod som kallas ”anthropologie de terrain” (kommer fortsättningsvis att översättas till fältantropologi). Metoden går i korthet ut på att fördjupa kunskapen om de förmultningsprocesser som kroppen genomgår i graven för att begravningsritualen därigenom indirekt ska kunna tolkas.

Nästan hela undersökningen dokumenterades digitalt med Intrasis, ett digitalt registreringsystem som Riksantikvarieämbetets avdelning för arkeologiska undersökningar (UV) har tagit fram. Genomgående användes digitalkamera för fotografering. Den digitala dokumentationen har genererat en mycket stor mängd information i förhållande till yta och volym. Totalt registrerades 10 560 fyndnummer och 1227 kontexter (varav 520 kontexter för gravar och 707 kontexter för kulturlagren) samt ca 200 insamlade prover för analyser.

Totalt var ett 40-tal personer inblandade i projektet; 20 personer på hel- eller deltid under fältarbetet, 9 personer under rapportarbetet, 7 personer som utfört analyser och konservering samt några frivilliga deltagare. Trots få insatser mot media var undersökningen välbesökt via dagliga guidade turer inom undersökningsområdet. Från

början var ambitionen att uppdatera en hemsida om grävningen, men detta fick under arbetets gång prioriteras bort.

Rapportens disposition

Utgångspunkten för rapportens disposition och innehåll är de frågeställningar som anges i undersökningsplanen (se bifogad pdf-fil på CD-skivan). Inledningskapitlet beskriver kortfattat undersökningens bakgrund och förutsättningar. I nästföljande kapitel presenteras en utförlig redogörelse för val av metod.

De därefter följande kapitlen redovisar resultaten och börjar med en översiktlig beskrivning av huvudfaserna med utgångspunkt i en fasindelning av lämningarna. Inledningsvis ges en översiktlig beskrivning av huvudfaserna och sedan följer en mer detaljerad genomgång av varje enskild fas där hänvisningar ges till bilaga Gruppbeskrivningar. Därefter diskuteras underlaget för dateringen av varje fas. Den beskrivande delen och dateringen av faserna utgör stommen i rapporten.

De återstående kapitlen utgör synteser och diskussioner kring stadsgårdarna, vilka hustyper som undersöktes och vilka funktioner husen hade. Denna diskussion koncentreras till bebyggelsen från 1000-talet eftersom bebyggelsen samtida med kyrkogården var mycket fragmenterad och svår att tolka.

Därefter följer ett separat kapitel om metall- och glashantverk med fokus på tre speciella miljöer: en smedja med tillverkning av bland annat vikter och där även glashantverk bedrevs samt ytterligare två hantverksmiljöer med glasugnar.

Kapitlet därefter är en genomgång av påträffade fynd och koncentreras till ett fåtal specifika fynd och fyndkategorier: kammar, keramik, sepulkralstenar, ett saltkar och miniatyryxor. Därefter följer en allmän genomgång av resterande fyndkategorier.

Eftersom den undersökta kyrkogårdsdelen, vad gäller antalet undersökta gravar, utgör den största som genomförts i Sigtuna har gravmaterialet helt naturligt getts stort utrymme i rapporten. Resultaten redovisas i det sista kapitlet. Här diskuteras även kyrkogårdens funktion och processionsvägen.

Resultatkapitlen behandlar i huvudsak materialet från undersökningen, men innehåller även jämförelser med andra utgrävningar. Resultaten av undersökningen i kvarteret Humlegården sätts in i ett vidare sammanhang och jämförs med bilden av det medeltida Sigtuna som vi känner den från tidigare undersökningar. Vidare diskuteras hur de nya resultaten kan belysa förändringar i stadsrummets organisation och fördjupa kunskapen om den medeltida staden.

Det sista kapitlet är en mer antikvarisk redovisning och utvärdering av valda metoder, prioriteringar och ambitionsnivåer. Slutligen finns också längst bak i rapporten en CD-skiva. Denna innehåller kontext-, grupp- och gravmatriser, fynddatabas, fyndlistor, gravförteckning, gravlista, hustabell, kontext- och gravblanketter, förundersökningsrapport, undersökningsplan samt alla analysrapporter.